

ЗАПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

Розглядається європейська практика застосування стандартів надання безоплатної правової допомоги. Приділяється увага теоретичному обґрунтуванню категорії «безоплатна правова допомога». Досліджуються проблеми запровадження в Україні стандартів надання безоплатної правової допомоги.

Ключові слова: правова держава, права людини, стандарти прав людини, безоплатна правова допомога, доступність правової допомоги.

В статье рассматривается европейская практика применения стандартов предоставления безвозмездной правовой помощи. Уделяется внимание теоретическому обоснованию категории «безвозмездная правовая помощь». Исследуются проблемы внедрения стандартов предоставления безвозмездной правовой помощи в Украине.

Ключевые слова: правовое государство, права человека, стандарты прав человека, безвозмездная правовая помощь, доступность правовой помощи.

This article deals with the European practice of applying the standards of giving free legal assistance. The author pays attention to a theoretical substantiation of the category «free legal assistance» and investigates the problems of implementing the standards of giving free legal assistance in Ukraine.

Key words: a law-governed state, human rights, standards of human rights, free legal assistance, availability of legal assistance.

Проблема запровадження міжнародних стандартів надання безоплатної правової допомоги в Україні, на думку автора, є надзвичайно актуальною. Різні аспекти даної проблеми у свій час розглядали такі вчені як: О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко, М. Ф. Орзіх, О. С. Савич, С. В. Черниченко, Л. Н. Шестаков. Автор статті переслідує мету виявити можливі шляхи запровадження кращих зразків організації системи забезпечення безоплатної допомоги на основі вивчення досвіду найбільш розвинутих демократичних європейських країн.

Міжнародне співтовариство завжди прагнуло до всесвітнього і системного розвитку прав людини та їх формуванню на міжнародному рівні, а також закріплення міжнародно-правовими засобами стандартів прав людини [1, с. 278]. Міжнародні стандарти прав людини являють собою систему прав людини, що розкриває сучасну ідею прав людини, яка закріплена в основних міжнародно-правових документах і, відповідно, визнана в усьому світі. Ці стандарти відображені у ряді важливих міжнародно-правових документах, що встановили загальнолюдські стандарти прав, свобод та інтересів особи, визначивши ту межу, за яку держава не може виходити. Таким чином, права та свободи людини стали об'єктом регулювання не лише окремої держави, а й міжнародного співто-

вариства. Обсяг прав і свобод людини в сучасному суспільстві визначається не лише особливостями певного співтовариства людей, а й розвитком людської цивілізації в цілому, рівнем інтегрованості міжнародного співтовариства [2, с. 105]. Тому, в галузі прав людини існує близько 300 декларацій, конвенцій, хартії, у різний час створених і визнаних світовою спільнотою.

Права та свободи людини є частиною міжнародного права, за їхнім дотриманням здійснюється міжнародний контроль. Використання у різних державах засобів міжнародного контролю залежить від стану дотримання ними основних прав та свобод людини. До таких засобів належать: а) міжнародно-правові документи, які містять у собі основні правила діяльності, формулюють права, свободи та обов'язки (конвенції, пакти, угоди, договори), а також міжнародні документи, які, не містять норм, правил поведінки, безпосередньо не формулюють прав, свободи та обов'язків (декларації, заяви, меморандуми); б) міжнародні органи із контролю та спостереження за дотриманням основних прав та свобод людини (комісії, комітети) та захисту цих прав (суди, трибунали).

На думку С. Черниченка, міжнародні стандарти в галузі прав людини – це міжнародно-правові, тобто

такі, що випливають з норм міжнародного права, обов'язків держав [3, с. 38]. Тим часом Л. Шестаков висловлює заперечення, що права людини неможливо імпортувати, оскільки в кожному суспільстві вони мають специфіку [4, с. 85-86]. Міжнародні стандарти – тільки бездушні форми, а змісту й духовності вони набувають у державному відокремленому суспільстві. Щодо процесу виникнення національних норм з прав людини, то це зауваження має історичні підстави. М. Орзіх вважає, що хоч основні права, свободи і обов'язки встановлюються найвищими органами державної влади у формі конституційного закону, вони не можуть бути вужчими за змістом від міжнародно-правових стандартів [5, с. 7]. Це – завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи.

Наведені твердження свідчать, що сутність поняття «міжнародні стандарти» не є ще усталеною, особливо в тій частині, яка стосується юридичної сили міжнародних актів для учасників цих угод та інших суб'єктів міжнародного права. Проте саме визнання існування названих стандартів закладає правову основу того, що з часом права людини і в країні, де вона живе, відповідатимуть зразкам світового рівня в цій галузі.

Загально визнані норми прав людини притаманні як міжнародному, так і внутрішньодержавному праву. Вони відбивають історично досягнутий рівень демократії та гуманності суспільства на міжнародному та внутрішньодержавному рівні. Завдяки цьому останні мають особливі юридичні властивості. Ні міжнародний договір, ані внутрішньодержавний закон не можуть обмежити права людини. Для обґрунтування такого статусу використовується концепція природних прав людини.

Кожна держава визначає характер взаємовідносин між суспільством та особою, державою та громадянином, оскільки, як офіційний представник суспільства, вона здійснює юридичне закріплення права та обов'язки людини і громадянина. Відповідно, основні права та свободи людини, закріплені, як правило, в конституціях держав, яка, як правило, являє собою єдиний правовий акт або система таких актів, за допомогою яких народ, чи органи держави, які виступають від його імені, встановлюють основні принципи устрою суспільства і держави, форми безпосередньої демократії, визначають статус державної влади і місцевого самоврядування, механізм їх здійснення, закріплюють права й свободи людини і громадянина [6, с. 89].

Тому, відповідно до Конституції України (ч. 1 ст. 9) чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Таким чином, закріплення права на правову допомогу в Конституції України є результатом імплементації міжнародно-правових норм, які проголошені в глобальних загальних та спеціальних міжнародних актах.

Прийняті, на розв'язок положень Статуту ООН, міжнародні угоди, що містять у собі основні принципи та норми про права людини та свободи, носять універсальний характер. У них немає прав пріоритетних та другорядних норм. У теорії та на

практиці такі загально визнані принципи і норми часто іменують стандартами. Ці стандарти становлять головний зміст загальних принципів права, властивих як міжнародному, так і внутрішньому праву [7, с. 3-5]. Держави зобов'язані забезпечити мінімум тих прав і свобод, які передбачені міжнародним правом, а внутрішнє законодавство може розходитися з міжнародними нормами лише в плані розширення прав і свобод. Права і свободи, які не даровані державою, належать кожному, і якщо, вони закріплені в конституції, то держава погоджується на їхнє використання людиною [8, с. 28-36]. Таким чином, міжнародні стандарти – це встановлені міжнародними договорами зобов'язання держав по визнанню, дотриманню та захисту прав і свобод людини.

Відомо, що прямо право на доступ до правосуддя не закріплюється в жодному міжнародному документі. Можливість говорити про існування права на доступ до правосуддя появилася у зв'язку із діяльністю Європейського Суду з прав людини, утвореного вищезгаданою Конвенцією.

Саме Європейський Суд з прав людини визнав право на доступ до правосуддя, що є невід'ємним елементом ст. 6 Конвенції. Частина 1 ст. 6 не тільки містить процесуальні гарантії по відношенню до справедливого судового розгляду, але також надає право на саму судову процедуру – право на доступ до суду.

У справі *Golder v. the United Kingdom* [9] суд постановив, що право на доступ до суду являє собою елемент, що є невід'ємною частиною права, встановленого частиною 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Це не є розширювальною інтерпретацією, що покладає на держави-учасники нові зобов'язання: право доступу до суду засновано на самій термінології частини 1 статті 6, випливає з контексту статті, відповідає меті Конвенції та загальним принципам права.

Іншими словами, практика Європейського суду з прав людини показує, що якщо в особи немає права на доступ до суду, тоді право на справедливий судовий розгляд є безглуздом. Таким чином, право на доступ до правосуддя є первинним по відношенню до права на справедливий судовий розгляд.

У міжнародно-правовому розумінні «право на правову допомогу» і «право на захист» часто використовуються як тотожні значенні. У справі «Бендерський проти України» [10] Європейський Суд помітив, що право на захист впливає із права на справедливий судовий розгляд. Це справедливий зауваження, адже й сама норма ч. 3 ст. 6 Конвенції оперує саме терміном «право на захист», а не «право на юридичну допомогу». Однак представляється, що право на правову допомогу ширше права на захист, оскільки міжнародні документи, використовуючи термін «право на захист», більшою мірою мають на увазі право мати адвоката якщо буде потреба захищати свої права саме в суді. У цьому контексті право на захист можна розглядати як механізм отримання правової допомоги в кримінальних справах.

Повертаючись до аналізу діючих міжнародних нормативно-правових актів відзначимо наступне.

Ст. 11 Загальної декларації прав людини 1948 року [11] закріплює, що кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечують усі можливості для захисту.

Дана норма загального характеру отримала свій подальший розвиток у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року [12]. Так, згідно п. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення як мінімум на такі гарантії на основі цілковитої рівності:

- бути терміново і докладно повідомленим мовою, яку він розуміє, про характер і підставу пред'явленого йому обвинувачення;
- мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту і спілкуватися з обраним самим ним захисником;
- бути судженим без невинуваченої затримки;
- бути судженим в його присутності і захищати себе особисто або за посередництвом обраного ним захисника; якщо він не має захисника, бути повідомленим про це право і мати призначеного йому захисника в будь-якому разі, коли інтереси правосуддя того вимагають, безоплатно для нього в усякому такому випадку, коли у нього немає достатньо коштів для оплати цього захисника;
- допитувати свідків, які дають проти нього показання, або мати право на те, щоб цих свідків було допитано, і мати право на виклик і допит його свідків на тих самих умовах, які існують для свідків, що дають показання проти нього;
- користуватися безоплатною допомогою перекладача, якщо він не розуміє мови, використуваної в суді, або не говорить цією мовою;
- не бути приневоленним до давання свідчень проти самого себе чи до визнання себе винним.

Крім того, деталізацію норм Загальної декларації прав людини 1948 р. і Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. можна виявити в прийнятих Восьмим Конгресом ООН з питань попередження злочинності і поведінки з правопорушниками та схвалених 45-й сесією Генеральної Асамблеї ООН (резолюція № 45/121 від 14.12.1990) «Основних принципах, що стосуються ролі юристів» [13]. При цьому вказується, що особливу увагу слід приділяти наданню допомоги бідним та іншим особам, що перебувають у несприятливому становищі, для того, щоб вони могли відстоювати свої права і, коли це необхідно, звертатися за допомогою до юриста. Два розділи даного акту, мають наступну назву «Доступ до послуг юристів та юридичної допомоги» і «Особливі гарантії в сфері кримінального правосуддя» містять такі примітні норми:

- кожна людина має право звернутися до будь-якого юриста за допомогою для захисту та відстоювання свого прав і захисту його на всіх стадіях кримінального розгляду;
- держава забезпечує ефективні процедури та доступні механізми ефективного і рівного доступу до

юристів для всіх осіб, що перебувають на їхній території та на території, що підпадають під їхню юрисдикцію, без якої-небудь відмінності незалежно від раси, кольору шкіри, етнічного походження, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, майнового, станового, економічного або іншого положення;

– держава забезпечує надання достатніх фінансових та інших засобів для надання юридичних послуг бідним, і якщо буде потреба, іншим особам, що перебувають в невігідному положенні. Професійні асоціації юристів співпрацюють з організаціями та забезпечують їх послугами та інших ресурсів;

– держава та професійні асоціації юристів сприяють здійсненню програм по інформуванні людей, про їхні права і обов'язки відповідно до закону та про важливу роль юристів у захисті їх основних прав і свобод. Особлива увага потрібно приділяти наданню допомоги бідним, і якщо буде потреба, іншим особам, що перебувають в невігідному положенні, для того, щоб вони могли відстоювати свої права та, коли це необхідно, звертатися за допомогою до юристів;

– держава забезпечує негайне інформування компетентними органами влади людей про її право користуватися допомогою юриста за власним вибором при арешті, затриманні або при обвинуваченні її у вчиненні кримінального злочину;

– у всіх випадках, коли того вимагають інтереси правосуддя, кожна така людина, що не має юриста, має право на допомогу юриста, досвід і компетентність якого відповідають характеру правопорушення, призначеного з метою надання їй ефективної юридичної допомоги безоплатно, якщо в неї немає достатніх коштів для оплати послуг юриста;

– держава забезпечує усім арештованим або затриманим особам, незалежно від того, пред'явлено їм обвинувачення у вчиненні кримінального злочину чи ні, право мати негайну зустріч з юристом у кожному разі не пізніше, чим через сорок восьма година з моменту арешту або затримання;

– усім арештованим, затриманим або ув'язненим особам надаються належні можливості, час та умови для відвідування їх юристом, розмови і консультацій з ним без затримки, втручання або цензури, з дотриманням повної конфіденційності. Такі консультації можуть проводитися в присутності посадових осіб по підтримці правопорядку, але без можливості бути почутими ними.

Важливими моментами, що знайшли закріплення в наведених актах, варто назвати:

1) визначення кола осіб, які користуються правом допомоги захисника за призначенням: особи, які не мають у своєму розпорядженні достатніх коштів та особи, що перебувають у незручному положенні;

2) зобов'язання держав виділяти достатнє фінансування для надання безоплатної правової допомоги;

3) встановлення мінімальних вимог до кваліфікації захисників, які призначаються;

4) встановлення норм процедурного характеру про порядок доступу до послуг захисника та гарантій їхньої реалізації.

Практика Європейського Суду по правах людини має істотну кількість розглянутих справ про питання надання юридичної допомоги, у тому числі безкоштовно. Так, у справі *Artico v. Italy* [14] особі була надана безкоштовна правова допомога. Голова суду призначив захисника, однак захисник не зміг установити контакт із обвинувачуваним. Обвинувачений та призначений судом захисник звернулися із проханням про заміну, однак суд відповів, що в захисника немає законних підстав для відмови від призначення. Захисник повідомив обвинуваченого про те, що він буде продовжувати працювати над його захистом, проте згодом продовжував своєю бездіяльністю. Обвинувачений повторно подав скаргу, у якій просив замінити захисника, але отримав відмову. Установивши порушення п. 3 (с) ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Європейський суд з прав людини заявив, що Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод повинна бути ефективним інструментом захисту прав людини, мета якої полягає «в захисті не теоретичних і ілюзорних прав, а прав конкретних і справжніх».

У п. 3 (с) ст. 6 говориться про допомогу, а не про призначення. Тому, саме по собі призначення адвоката не забезпечує надання ефективної допомоги, оскільки адвокат, призначений для мети «надання правової допомоги», може серйозно захворіти та з інших поважних причин протягом тривалого періоду часу у нього не буде змоги виконувати покладені на нього обов'язки або ухилитися від їх виконання. Будучи повідомлені про таку ситуацію, компетентні органи повинні його замінити або змусити виконувати свої обов'язки. Застосування державами обмежуваного тлумачення привело б до необґрунтованих результатів, не сумісним ні з формулюванням п. 3 (с) ст. 6, ні зі структурою ст. 6 в цілому.

При цьому Суд підкреслив, що на державу не покладається обов'язок стежити за якістю правової допомоги, що надається, не завжди розбіжності між обвинувачуваним та захисником свідчать про неефективність захисника, але якщо держава повідомлена про наявні проблеми у відносинах між обвинувачуваним та захисником, що негативно відображається на якості правової допомоги, вона зобов'язана вжити заходів.

У рішенні по справі *Pakelli v. Germany* [15] від 25 квітня 1983 р. Європейський Суд з прав людини відзначив, що це положення Конвенції гарантує особі, обвинуваченій у скоєнні кримінального злочину, три права: захищати себе особисто; мати обраного ним самим представника, і, за визначених умов, мати призначеного йому захисника безоплатно.

Неможливість заявника здійснювати власний захист самостійно стала основою для визнання порушення державою-учасником Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Палата по кримінальних справах Федерального суду Німеччини відмовилася призначити офіційного захисника для надання допомоги громадянину Пакеллі під час розгляду апеляції, оскільки законом для розгляду справи вищої судової інстанції таке призначення не передбачене, а в слуханні міг брати

участь сам громадянин Пакеллі. Європейський Суд з прав людини відзначив, що заявник не був досить обізнаною людиною, для того, щоб приймати участь у дебатах з правових питань. Якби його адвокат брав участь у слуханні, громадянин Пакеллі отримав би можливість юридично обґрунтувати свої доводи, представити, додаткові докази та надавати свої письмові аргументи. Суд зазначив, що мало місце порушення п. 3 (с) ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та вказав, що метою гарантії забезпечення права обвинувачуваного у вчиненні злочину користуватися послугами адвоката є забезпеченням відповідного права на захист під час розгляду кримінальної справи.

Розглянуті вище приклади ілюструють реалізацію права на отримання правової допомоги в кримінальних справах. Даний факт цілком обґрунтований, тому що Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (так само як і Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права) не встановлює безпосереднього права на правову допомогу (у тому числі безоплатну) в цивільних справах.

Діяльність Європейського Суду з прав людини дає підстави зробити наступні висновки:

1) не визнається виконанням вимог пункту «с» частини 3 ст. 6 той випадок, коли адвокат призначається безпосередньо перед судовим засіданням, не маючи можливості попередньо ознайомитися із справою;

2) форми надання безоплатної правової допомоги можуть бути різними. У справі про притягнення до дисциплінарної відповідальності Європейський Суд з прав людини вважає, що держава виконала свій обов'язок, надавши адвоката для проведення консультації, оскільки мова йшла тільки про процедурні моменти подачі апеляційної скарги;

3) при вирішенні питання про те, чи вимагають інтереси правосуддя надання безоплатної правової допомоги, необхідно враховувати, тяжкість вчиненого злочину, складність фактичних та правових елементів кримінальної справи;

4) інтереси правосуддя повинні враховуватися на всіх стадіях розгляду справи (зокрема, рішення про відмову в наданні безоплатного захисника повинне бути переглянуто, якщо на подальших стадіях розгляду стає очевидно, що інтереси правосуддя вимагають надання безоплатної правової допомоги).

Вище вже було відзначено, що іншим контролюючим органом, утвореним Європейською Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, є Комітет Міністрів Ради Європи.

Так, Резолюція Комітету міністрів «Про юридичну допомогу та консультації» № (78) 8 від 02 березня 1978 р. [16], вказує на те, що надання правової допомоги має розглядатися не як акт милосердя до незможних, а як зобов'язання, що лежить на всьому суспільстві в цілому. Причому, в Резолюції Комітету міністрів про юридичну допомогу та консультації підкреслюється, що право на необхідну юридичну допомогу поширюється на судочинство в будь-яких судах (принцип 1). А фінансування юридичної допомоги, яке включає всі видатки, понесені особою, якій така допомога надається, повинно бути покладено на державу (принципи 3 і 8).

Резолюцією Комітету міністрів «Про юридичну допомогу в цивільних, торговельних та адміністративних справах» № (76) 5 від 18 лютого 1976 р. [17] було рекомендовано урядам держав-членів розширити коло суб'єктів, які мають право на отримання правової допомоги безоплатно. На думку Комітету міністрів, доцільно гарантувати рівні умови надання правової допомоги не тільки громадянам держав-членів, але й іноземцям.

Прийнята 8 січня 1993 року Комітетом міністрів Ради Європи Рекомендація № R (93) 1 «Про ефективний доступ до закону і правосуддя найбільш вразливих прошарків населення» від 8 січня 1993 р. [18], була спрямована на вдосконалювання існуючих систем надання правової допомоги, особливо стосовно до найбільш вразливих прошарків населення. У зв'язку із чим, Комітетом міністрів Ради Європи було рекомендовано сприяти доступу найбідніших прошарків населення до закону, позасудових методів вирішення спорів та ефективному доступу до судів. Зокрема, доступ до судів може бути забезпечений за допомогою надання правової допомоги у всіх судових інстанціях, надання правової допомоги особам без громадянства та іноземним громадянам, спрощення процедури надання правової допомоги. Цікавий той факт, що як суб'єктом надання правової допомоги, крім адвокатів, у резолюції названі також неурядові організації, які надають підтримку найбільш вразливим прошаркам населення.

Необхідно відзначити, що підвищення уваги Ради Європи до проблеми доступності правової допомоги для широких верств населення викликано усвідомленням того, що без допомоги юриста людина не в змозі зайняти активну позицію для захисту своїх прав, а це підживляє її віру в демократію, рівність, верховенство права, справедливість існуючої правової системи.

Аналізуючи міжнародні документи щодо порядку надання правової допомоги, звернути увагу і на регіональні нормативно-правові акти. Так, Конвенція держав – членів СНД про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 року [19] (яка ратифікована Законом України «Про ратифікацію Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах» [20]), в пункті 1 ст. 2 встановлює, громадяни кожної з Договірних Сторін і особи, що проживають на її території, звільняються від сплати і відшкодування судових і нотаріальних мит і витрат, а також користуються безкоштовною юридичною допомогою на тих же умовах, що і власні громадяни. Пільги, передбачені в даній статті, надаються на підставі документа про сімейне і майнове положення особи, що порушує клопотання та претендує на такі пільги (п. 1 ст. 3 Конвенції).

Слід вказати, що громадяни кожної Договірної Сторони, а також особи, які проживають на їхніх

територіях, мають право вільно та безперешкодно звертатися до суду, прокуратури та інших закладів кожної Договірної Сторони, до компетенції яких відносяться цивільні, сімейні та кримінальні справи, можуть бути їх учасниками, подавати клопотання, подавати позови і здійснювати інші процесуальні дії на тих самих умовах, що і громадяни кожної Договірної Сторони. Таким чином, дана регіональна угода в рамках СНД поширює право на отримання безоплатної правової допомоги захисника у всіх громадян держав – учасниках СНД на загальних підставах, встановлених законодавством кожної країни.

Виходячи з всього вищезазначеного автор вважає за необхідне зробити наступні висновки:

1) визначення кола осіб, які користуються правом допомоги захисника безоплатно за призначенням, – це малозабезпечені та особи, що перебувають у несприятливому становищі (наприклад, призначення найбільш суворого покарання);

2) встановлення обов'язку держави виділяти достатні фінансові кошти та інші ресурси для надання безоплатної правової допомоги зазначеним особам;

3) встановлення обов'язку держави та професійних асоціацій адвокатів сприяти програмам інформування громадськості про права, свободи та обов'язки громадян, у тому числі про право на отримання безоплатної правової допомоги;

4) вимога наявності в захисників по призначенню необхідні кваліфікації та досвіду;

5) встановлення норм процесуального характеру про порядок доступу до послуг захисника, наприклад, норм, які зобов'язують обґрунтувати недостатність коштів для самостійної оплати правових послуг;

6) у зазначених випадках правова допомога може надаватися безоплатно, але й те, що праця адвоката повинна оплачуватися за рахунок коштів, які виділяються державою.

Нажаль, реалізація даних принципів міжнародного права а також рішень Європейського суду з прав людини не у всіх випадках має практичну реалізацію. Причиною цього, на думку автора, є недостатнє фінансування заходів з надання безоплатної правової допомоги в Україні. Підтвердженням цього факту є недостатність фінансування безоплатної правової допомоги у Законі «Про державний бюджет України на 2011 рік» [21]. Надання безоплатної правової допомоги передбачено у Державному бюджеті України на 2011 рік лише одним пунктом: «надання громадянам правової допомоги в кримінальних справах за рахунок держави» у розмірі 1 млн. 700 тис. 900 грн, що на думку автора є фінансуванням лише одного з видів діяльності по наданню безоплатної правової допомоги, передбаченого Законом України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 року [22]. Автор сподівається, що з наступним розвитком економіки України дану проблему буде подолано.

ЛІТЕРАТУРА

1. Савич О. С. Міжнародні соціальні стандарти прав людини: сутність та значення / О. С. Савич // Науковий вісник Академії муніципального управління, серія «Право». – 2009. – № 2. – С. 278.

2. Теорія держави і права. Академічний курс : [підручник] / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – С. 105.
3. Черниченко С. В. Права человека и гуманитарная проблематика современной дипломатии / С. В. Черниченко // Московский журнал международного права. – 1992. – № 3. – С. 38.
4. Шестаков Л. Н. Права личности: некоторые вопросы теории / Л. Н. Шестаков // Вестник Московского университета. – 1992. – № 1. – С. 85-86.
5. Орзіх М. Міжнародно-правові стандарти і права людини в Україні / М. Орзіх // Право України. – 1992. – № 4. – С. 7.
6. Мелешенко В. Ф. Основи конституційного права України : [курс лекцій] / В. Ф. Мелешенко – К.: Вентурі, 1995. – С. 89.
7. Лукашук И. И. Международное право. Особенная часть : [учебник] / И. И. Лукашук. – М. : Юристъ, 2005. – С. 3-5.
8. Стецовский Ю. И. Механизм защиты прав человека, предусмотренный ООН, и адвокатура / Ю. И. Стецовский // Адвокат. – 2006. – № 1. – С. 28-36.
9. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі Голдер проти Сполученого Королівства (Golder v UK) (1975) // 1 EHRR 524.
10. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Бендерський проти України» (Заява № 22750/02) 15 листопада 2007 р. // Офіційний Вісник України. – 2008. – № 18. – Ст. 535.
11. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3103.
12. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
13. Основні принципи, що стосуються ролі юристів від 07 вересня 1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU90316.html.
14. Рішення у справі «Artico v. Italy» від 13 травня 1980 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.echr.coe.int.
15. Рішення у справі «Pakelli v. Germany» від 25 квітня 1983 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.echr.coe.int.
16. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи «Про юридичну допомогу та консультації» № (78) 8 від 02 березня 1978 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_132.
17. Резолюція Комітету міністрів Ради Європи «Про юридичну допомогу в цивільних, торговельних та адміністративних справах» № (76) 5 від 18 лютого 1976 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_131
18. Рекомендація Комітетом міністрів Ради Європи «Про ефективний доступ до закону і правосуддя найбільш вразливих прошарків населення» № R (93) 1 від 8 січня 1993 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
19. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 р. // Офіційний вісник України. – 2005. – № 44. – Ст. 2824.
20. Про ратифікацію Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах: Закон України від 10 листопада 1994 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 46. – Ст. 417.
21. Про Державний бюджет України на 2011 рік: Закон України № 2857-VI від 23.12.2010 р. // Урядовий кур'єр, № 246, 30.12.2010.
22. Про безоплатну правову допомогу: Закон України № 3460-VI від 02.06.2011 р. // Голос України, № 122, 08.07.2011.

Рецензенти: **Іванов М. С.**, д.політ.н., професор;
Євтушенко О. Н., д.політ.н., професор.

© Шаталюк С. Д., 2012

Дата надходження статті до редколегії 02.02.2012 р.

ШАТАЛЮК Сергій Дмитрович – начальник Головного управління юстиції у Миколаївській області, Заслужений юрист України.

Коло наукових інтересів: питання діяльності державних органів влади по забезпеченню безоплатної правової допомоги.